

УДК 658.11:331.108

Л.В. АЛЕКПЕРОВА, старший викладач Ренійського інституту
Дніпропетровського університету економіки та права

ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВ АПК: ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВІДТВОРЕННЯ

Розглянуто проблеми державного регулювання процесів розвитку трудового потенціалу підприємств АПК на регіональному рівні. Встановлено, що останнім часом на підприємствах АПК загострюється дефіцит кваліфікованих кадрів робітничих професій. Обґрунтовано напрямки та розроблено пропозиції, спрямовані на вирішення проблем відтворення та розвитку трудового потенціалу підприємств АПК.

Ключові слова: трудовий потенціал, відтворення, розвиток, державне регулювання, робітничі професії, інвестиції.

Постановка проблеми. Останнім часом спостерігаються яскраво виражені негативні тенденції скорочення та зниження якості трудового потенціалу підприємств АПК Одеської області, особливо в аграрному секторі виробництва. Необхідні термінові радикальні зміни в демографічній, соціальній, міграційній, політиці держави, а також в освітній сфері, сфері охорони здоров'я та врахування економічних факторів відтворення робочої сили. Це є одним з головних завдань забезпечення соціально-економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень. Актуальним проблемам розширеного відтворення трудового потенціалу підприємств АПК приділяється особлива увага в українській науковій літературі. Зокрема звертають на себе увагу в цьому аспекті праці Д.П. Богині, М.П. Бутка, Н.М. Глевацької, Т.І. Грінки, О.А. Дороніна, С.М. Задорожної, Г.О. Зелінської, Л.М. Ільч, Г.Т. Кулікова, Л.С. Лисогор, Н.В. Романова, С.М. Самойленко, Г.В. Середи, Н.М. Сливінської, Л.В. Шаульської. У працях цих та інших учених акцентується увага на тому, що серед соціальних пріоритетів особливе місце має посідати державна допомога селу. Тому при розробці і реалізації державної політики формування та розвитку трудового потенціалу, а також зайнятості, на їх думку, необхідно

враховувати процеси реформування агропромислового комплексу, під впливом яких змінюється мотивація праці, соціальний статус, доходи працівників, трудові і майнові відносини, форми організації виробничої діяльності і господарювання. При цьому соціальні перетворення слід спрямовувати на створення привабливих, насамперед для молоді, умов проживання в сільській місцевості, сприятливого соціального середовища для підвищення престижності та мотивації сільськогосподарської праці.

Однак, незважаючи на зазначені вище дослідження, слід констатувати, що процес кількісного та якісного скорочення трудового потенціалу підприємств АПК, і особливо в аграрному секторі виробництва, сьогодні продовжується. Стало очевидним, що державний вплив на формування та розвиток трудового потенціалу АПК потребує нових підходів та інструментів і має стати системним та комплексним.

Мета дослідження – обґрунтувати необхідність комплексного системного підходу при формуванні державної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для відтворення трудового потенціалу підприємств АПК і особливо його аграрного сектора, з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Результати досліджень. У розвинутих країнах втручання держави в еконо-

мічні процеси відбувається шляхом проведення організаційних заходів з ліквідації диспропорцій у попиті і пропозиції робочої сили та шляхом проведення правових і фінансових заходів (рис. 1).

грантів, прийом їх країною-імпортером, характер діяльності, оплату праці.

З метою посилення соціальної орієнтації економіки, досягнення ефективного використання трудових ресур-

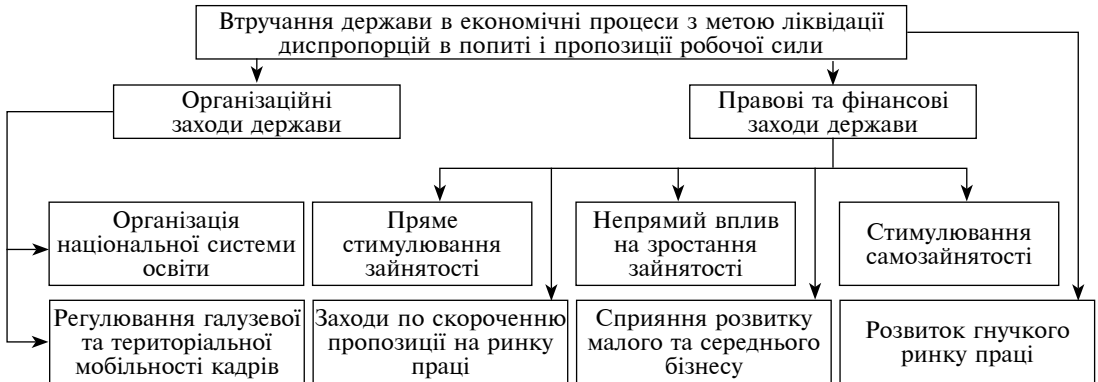

Рис. 1. Активні форми державного регулювання зайнятості на підприємствах АПК [2]

Як свідчить зарубіжний досвід, для подолання негативних тенденцій у сільській місцевості центральним державним органам та органам публічної влади на місцях необхідно враховувати наслідки руйнівних демографічно-розселенських процесів і сприймати їх як один з визначальних факторів впливу на зайнятість у сільському господарстві та переробці сільськогосподарської продукції. Наприклад, щоб процес трудової міграції був ефективний не лише для мігрантів, але і для суспільства, має бути вироблено державну ефективну міграційну політику. Доцільно розробити цільову комплексну програму, яка визначатиме порядок добору, виїзду, роботи і повернення мігрантів. Наступним кроком може стати укладання міжурядових угод, які регламентують кількість мі-

сів та забезпечення необхідних умов для створення і збереження робочих місць в аграрному секторі економіки необхідно вдосконалити механізм регулювання регіонального сільського ринку праці. Враховуючи досвід розвинутих країн світу, доцільна така модель процесу регулювання використання трудових ресурсів у системі АПК України (рис. 2).

Активними заходами регулювання зайнятості трудових ресурсів вважаються: створення додаткових сфер зайнятості (додаткові робочі місця на державних підприємствах, субсидування, створення нових робочих місць у приватному секторі, створення умов для іноземного інвестування, самозайнятості громадян, організація громадських робіт); підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів; посилення тери-

Рис. 2. Схема процесу державного регулювання використання та розвитку трудових ресурсів підприємств АПК

торіальної та професійної мобільності робочої сили; субсидування частини витрат підприємств на заробітну плату, перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників, застосування гнучких форм зайнятості, надання допомоги у працевлаштуванні [1].

До пасивних методів регулювання зайнятості належить асигнування коштів на часткове відшкодування безробітним їхніх втрат у доходах [1].

Для зменшення міграції із сіл та малих міст необхідно провести комплекс заходів з метою підвищення престижності роботи на сільськогосподарських підприємствах та підприємствах харчової промисловості, зокрема шляхом створення умов для проживання, праці і відпочинку, а також посилення мотиваційних факторів. Необхідно створити сучасну виробничу і соціальну інфраструктуру, щоб життя і побут селян були не гіршими, ніж у міського населення.

Одним з факторів покращання використання трудових ресурсів у сільському господарстві є розвиток агропромислової форми виробництва шляхом формування кооперативного ведення господарства. Дослідженнями науковців встановлено, що в сільськогосподарських підприємствах, де діяльність здійснюється за схемою: виробництво – переробка – зберігання – торгівля – послуги – підсобні промисли, навіть за умов неврегульованості цінкових паритетів для сільськогосподарського виробника, така діяльність є прибутковою [3].

У зв'язку з цим трудове законодавство України має передбачати умови професійного навчання працівників, зокрема порядок організації різних форм професійного консультування персоналу, гарантії і норми соціальної підтримки працівників, які поєднують роботу і навчання, заходи державної підтримки підприємств, що забезпечують розвиток персоналу. Крім цього потребують вирішення соціальні проблеми, пов'язані з проведенням реформ на селі. Персонал закладів соціальної сфери в багатьох селах вивільнено, перспектив їх подальшого працевлаштування за фахом та місцем проживання немає, а для створен-

ня нових робочих місць в інфраструктурі села необхідна допомога держави. З урахуванням цих факторів і має формуватися державна політика зайнятості.

Водночас слід відзначити, що регулювання зайнятості досягає найвищого ефекту в тих країнах, де:

- по-перше, політика зайнятості вмонтована до загальноекономічного механізму функціонування суспільного господарства, в який закладено основний важіль політики зайнятості – стимулювання попиту, у тому числі і попиту на робочу силу;

- по-друге, заходи державної політики зайнятості враховують як галузевий, так і територіальний рівні реалізації, тобто передбачають взаємодію державної служби зайнятості, галузевих міністерств і підприємств різних форм власності; по-третє, у сферу політики зайнятості включено основні аспекти регулювання заробітної плати, посилення трудової мотивації тощо.

Розробка та реалізація механізму, який регулює динамічну рівновагу попиту та пропозиції робочої сили в системі АПК, має будуватися на принципах активної політики зайнятості, яка має бути спрямована на поживлення економічної ситуації та інвестиційної активності в регіоні, створення умов для динамічного руху капіталу. Серед основних заходів – розвиток системи робочих місць і збільшення потреби підприємств у робочій силі, вдосконалення системи оплати праці, розширення можливостей одержання населенням додаткових доходів, професійна орієнтація та підготовка, розвиток системи соціальної допомоги, дотацій і пільг, які знижують потребу в праці окремих соціально-демографічних груп населення, особливо жінок, молоді і пенсіонерів тощо. Деякі із перелічених заходів уже здійснюються, але не на достатньому рівні. Тому для досягнення ефективного використання трудових ресурсів підприємствами АПК необхідне комплексне застосування основних напрямів державного регулювання зайнятості.

З урахуванням наведеного вище, механізм регулювання використання

трудових ресурсів підприємств АПК має передбачати:

- створення робочих місць у перспективних галузях сільськогосподарського виробництва та переробки сільгосппродукції шляхом реалізації державних інвестиційних програм;

- забезпечення зайнятості незайнятого населення завдяки розширеному проведенню громадських робіт;

- організацію робочих місць для соціально вразливих категорій населення за рахунок Державного фонду сприяння зайнятості населення;

- організацію професійної переорієнтації працівників, яким загрожує звільнення, та розробку дійових механізмів соціального захисту вивільнених працівників;

- державну підтримку сільськогосподарського виробництва незалежно від форм власності і господарювання;

- реформування оплати праці, яке забезпечило б обґрунтовану диференціацію заробітної плати та виконання нею основних функцій;

- розвиток систем безперервної освіти як найбільш дійового засобу підвищення якості робочої сили та зміцнення її конкурентоспроможності;

- проведення міграційної політики, спрямованої на раціональне територіальне переміщення населення, захист національного сільського ринку праці.

Отже, механізм регулювання розвитку та використання трудових ресурсів на підприємствах АПК має вдосконалюватися відповідно до суспільних умов розвитку економіки, зрушень у галузевій і технологічній структурі виробництва, змін у сфері соціально-трудових відносин. Крім цього оцінка закономірностей розвитку зайнятості на ринку праці дає підстави стверджувати, що її регулювання потребує комплексного підходу через поєднання зусиль держави та місцевої влади. Тому регіональна програма зайнятості, як інтегруючий інструмент реалізації політики на ринку праці, має виходити з чітко визначених параметрів макроекономічних пропорцій структурної перебудови, поєднаних з орієнтирами розвитку регіональної економіки, де

формується структура, попит і пропозиція робочої сили.

Для зміни структури зайнятості в селі, створення нових робочих місць і формування ефективного використання трудових ресурсів необхідно сприяти розвитку малого і середнього бізнесу. Місцевим органам влади особливу увагу доцільно приділити фінансовій підтримці аграрних підприємств, що створюють додаткові робочі місця. Державному центру зайнятості, у зв'язку з тим, що більшість безробітних зорієнтовані на пасивну поведінку щодо пошуку роботи та обирають пріоритетом допомогу з безробіття, необхідно сприяти організації безробітними власної підприємницької діяльності. Реалізована політика зайнятості стає активною тоді, коли кошти центру зайнятості використовуються повністю, а в структурі витрат переважає фінансування витрат на збереження існуючих і створення додаткових робочих місць, надання субсидій для організації власної справи, покриття витрат на професійне навчання, перепідготовку і профорієнтацію тощо.

У процесі реформування виникла необхідність у діяльності, спрямованій на розвиток ринкової і соціальної інфраструктури села, підвищення рівня життя селян, зростання конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва і відновлення його потенціалу, одним з базових факторів якого є суттєве збільшення продуктивності сільськогосподарської праці. Тому важливим кроком у розбудові сільської ринкової інфраструктури є створення мережі аграрних дорадчих служб – організацій, які існують у різних формах у 120 країнах світу та надають комплексну допомогу у вирішенні проблеми зайнятості у сільській місцевості.

Аграрні дорадчі служби надають сільгоспвиробникам і сільському населенню комерційні консультації з питань розвитку рослинництва і тваринництва, створення і функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і кредитних спілок, розвитку кооперативів, навчання бухгалтерського і податкового обліку, контрольно-ревізійної

роботи, складання бізнес-плану, аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств тощо, а також суспільно-корисні послуги (навчання безробітних, розвиток сільських громад, розвиток об'єктів соціальної сфери, різні послуги з переліку комерційних послуг за умов укладання контракту на їх фінансування з бюджету, розвиток третейських судів в аграрній сфері тощо).

Паралельно з аграрними дорадчими службами для допомоги селянам мають створюватися кредитні спілки та товариства взаємного страхування. Їх завданням є мікрокредитування власників особистих селянських господарств для розширення своїх господарств, вирішення соціально-побутових проблем, створення нових робочих місць та досягнення ефективної зайнятості трудових ресурсів на селі. Процедура отримання кредиту в сільських міні-банках набагато простіша, ніж у звичайних банках, а процентні ставки значно нижчі. Щоб стати членом кредитної спілки, селянам потрібно зробити вступний внесок і покласти на депозитний рахунок незначну суму.

Очевидно, що зазначений вище комплекс заходів потребує розробки відповідної програми та системного підходу до її впровадження. Враховуючи величезний обсяг роботи з виправлення становища, яке склалось у сфері формування, розвитку та використання трудового потенціалу, особливо в галузі АПК, стає очевидним, що участь у формуванні та реалізації цих заходів ма-

ють брати як органи центральної виконавчої влади, місцевої влади, так і промислові і сільськогосподарські підприємства, установи і заклади (незалежно від форми їх власності), підприємства, установи і заклади Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, профспілки, організації роботодавців та ін. Зрозуміло, що і кошти на реалізацію цих заходів мають бути дуже великими. З метою реального впровадження заходів щодо збереження і розвитку трудового потенціалу України та підприємств АПК особливо, одного джерела фінансування буде явно недостатньо. У цій надзвичайно важливій справі має бути задіяно кошти на основі змішаної форми фінансування за рахунок державного та місцевого бюджетів, фінансових ресурсів підприємств та організацій, благодійних внесків, а також інвестиційної допомоги вітчизняних і зарубіжних інвесторів, інших внесків відповідно до чинного законодавства України.

На рівні підприємств, установ та організацій сфери АПК має бути задіяно і численні внутрішні фактори. У сукупності зовнішні та внутрішні фактори становлять єдиний системний комплекс, який може спричинити, у тому числі, і синергетичний ефект, якщо запроваджувати відповідні комплексні заходи синхронно, швидко і радикально, забезпечуючи їх належним фінансуванням.

На рис. 3 показано як зовнішні, так і внутрішні фактори, активізація яких

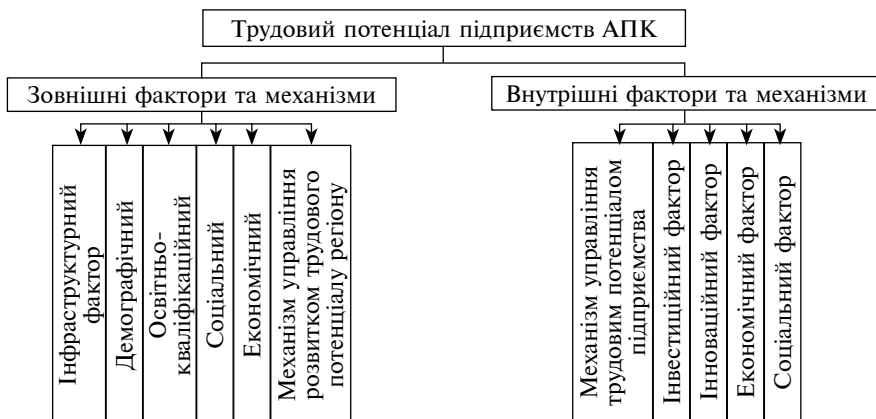

Рис. 3. Факторна схема формування, розвитку та використання трудового потенціалу підприємств АПК

має забезпечити перелом дуже небезпечних негативних тенденцій у сфері забезпечення підприємств АПК робочою силою.

На нашу думку, загальна схема управління розвитком трудового потенціалу на регіональному рівні має виглядати таким чином (рис. 4).

вого потенціалу на підприємствах АПК, має враховувати в першу чергу світові тенденції до підвищення вартості робочої сили та її соціального захисту, а також забезпечити значні інвестиції (як державні, так і приватні) у навчання, підготовку та перепідготовку кадрів для сфери АПК згідно ринкових запитів на потребами.

Рис. 4. Схема комплексного управління трудовим потенціалом регіону

У зв'язку з вищевикладеним автор вважає, що вирішити задовільно проблему забезпечення підприємств АПК робочою силою та сформувати якісний та потужний трудовий потенціал, здатний до самовідтворення та саморозвитку, без реалізації найбільш важливих факторів через активну та ефективну політику центральних та місцевих органів влади неможливо.

Висновки

1. В останні роки в ряді галузей агропромислового комплексу накопичуються проблеми, які великою мірою пов'язані із загостренням дефіциту кваліфікованих кадрів робітничих професій.

2. Державне регулювання, спрямоване на відтворення та розвиток трудо-

3. Має бути прийнято регіональну програму розвитку трудового потенціалу АПК. Сформувані якісний та потужний трудовий потенціал, здатний до самовідтворення та саморозвитку, без реалізації потужних факторів через активну та ефективну політику центральних та місцевих органів влади неможливо.

Список використаної літератури

1. Грінка Т.І. Ефективність використання робочої сили в харчовій промисловості України: оцінка та напрями підвищення: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Т.І. Грінка; НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. – К., 2006. – 225 с.

2. Задорожна С.М. Відтворення людського потенціалу в умовах трансформації регіональних соціально-економічних систем: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика» / С.М. Задорожна; НАН України, Рада з вивчення продуктивних сил України. – К., 2005. – 205 с.

3. Лич В.М. Науково-методичні основи відтворення трудового потенціалу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / В.М. Лич; Науково-дослід. екон. ін-т М-ва економіки України. – К., 2005. – 39 с.

Рассмотрены проблемы государственного регулирования процессов развития трудового потенциала предприятий АПК на региональном уровне. Установлено, что в последнее время на предприятиях АПК обостряется дефицит квалифицированных кадров рабочих профессий. Обоснованы направления и разработаны предложения, направленные на решение проблемы воспроизводства и развития трудового потенциала предприятия АПК.

Ключевые слова: *трудовай потенціал, воспроизводство, развитие, государственное регулирование, рабочие профессии, инвестиции.*

The problems of labour development potential government control at the industrial-agricultural complex enterprises are considered at a regional level. It is suggested that recent deficit of skilled labour becomes increasingly urgent and challenging. The areas and proposals aimed at tackling the issue and solving the problem of labour potential development at the industrial – agricultural complex enterprises were justified and elaborated.

Key words: *labour force, reproduction, development, government regulation, trades, investments.*

Надійшло до редакції 7.09.2010